DOI: 10.58242/millifolklor.1610830

ACININ DİLİ: BİR TRAVMA ANLATISI OLARAK AĞITLAR*

The Language of Pain: Elegies as a Narrative of Trauma

Dr. Öğr. Üyesi Saadet ÇETİN YILDIRIM**

ÖZ

İnsanların tarih boyunca sevinçlerini, kederlerini, inançlarını dile getirme ihtiyacı duyması çeşitli sanat dallarının doğmasına yol açmıştır. Edebiyat sahasında verilen ürünler bunun en göze çarpan örnekleridir. Bunlardan biri olan ağıt türündeki şiirler, kişilerin yaşadığı acı tecrübeleri, kayıpları ve yası ifade etme ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişten günümüze pek çok toplum ve kültürde kendine yer bulan ağıtlar, Türk edebiyatında da İslamiyet öncesi dönemden bugüne varlığını sürdüren önemli türlerdendir. Ağıtlar, sevilen birinin yahut evcil bir hayvanın ölümü, savaşlar, toprak kayıpları, afetler, işkenceler, göçler ve kıtlık gibi toplumsal felaketler dolayısıyla duyulan kederin manzum ifadesidir. Bu makalede, Türk edebiyatının çeşitli dönemlerinde sagu, mersiye, ağıt gibi isimler almış bu tür şiirlerin, travma anlatısı teorisi bağlamında ele alınıp alınamayacağı tartışılmaktadır. Travma anlatısı teorisi, 1990'lı yıllarda literatüre kazandırılmıştır. Başlangıçta tıp alanıyla sınırlı olan travma kavramı, Dünya Savaşlarından sonra askerlerdeki psikolojik rahatsızlıkları açıklamak için kullanılır hâle gelmiş ve psikoloji disiplininin çalışma alanına dâhil edilmiştir. Özellikle Vietnam Savaşı sonrasında yapılan çalışmalarla Travma Sonrası Stres Bozukluğu adıyla tanı olarak literatüre girmiştir. 1990'lı yıllardan sonra ise kapsamı daha da genişleyerek edebiyatın inceleme alanı içinde değerlendirilmeye başlamıştır. Travma anlatısı olarak isimlendirilen bu çalışma alanında, yaşanan travmatik bir olayın, kişiler ve toplumlar üzerindeki etkilerinin edebiyata yansımaları incelenmektedir. Bu alandaki ilk çalışmalar, travma mağdurunun başına gelen olayı kelimelere döküp dökemeyeceği, anlatma esnasında yaşadığı zorluklar ve travmanın dile getirilmesinin önemi üzerine odaklanmaktadır. Travma anlatısı teorisyenleri buradan yola çıkarak mağdurun/kurbanın tecrübe ettiği travmayı başkalarına anlatabilmesinde edebî dilin sunduğu imkânlar üzerine odaklanır. Teorisyenlere göre edebî dil, çok anlamlı ve metaforik oluşuyla, travma kurbanına nicel verilerin ve tarih kitaplarının kurallı dilinin sağlayamayacağı esnek bir alan sunmaktadır. Bunun yanı sıra travmanın anlatıya dönüşmesinin vakanın kurbanı ve tanıkları için iyileştirici bir yönünün olduğu belirtilmektedir. Makalede ayrıca travma anlatısının kolektif hafızanın oluşmasında ve hafızalara işlenen bu acı tecrübelerin sonraki nesillere aktarılmasında etkili bir role sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır. Makalenin devamında, travma anlatısı teorisi çerçevesinde tartışılan ilgili meselelerin Türk edebiyatındaki ağıtlar ile ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla Türk edebiyatındaki ağıtlar hakkında yapılmış çeşitli çalışmalardan faydalanılarak gerek bireysel gerekse toplumsal kayıpları işleyen ağıt türü şiirler örneklenmiştir. Değerlendirme sonucunda ağıtların, yaşanan travmatik olayların dile getirilmesinde en etkili türlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda hem içeriği hem de travma teorisyenlerinin üzerine odaklandığı meseleler itibariyle ağıtların, travma anlatısı çerçevesinde incelenmeye oldukça uygun olduğu görülmüştür. Ağıtların, edebî dili sayesinde travmayı anlatmayı kolaylaştırması, mağdurlar için iyileşme imkânı sunması, travmaya tanıklık ederek onu görünür kılması, toplumsal hafızanın oluşmasında ve anlatının sonraki nesillere taşınmasında etkili olması, bu şiirlerin travma anlatısı açısından değerlendirilmesini anlamlı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Travma anlatısı, ağıt, mersiye, kolektif hafıza, yas.

ABSTRACT

Throughout history, humans have felt the need to express their joys, sorrows, beliefs, and experiences through various means of communication, leading to the emergence of diverse forms of art. The same applies to the works produced in the field of literature. One such example is elegiac poetry, which emerged as a result of the need to express painful experiences, losses, and mourning. Elegies, which have found a place in many societies and cultures from past to present, have constituted one of the significant genres of Turkish literature since the pre-Islamic era. They serve as expressions of grief caused by the death of a loved one or a domestic animal, wars, loss of territory, disasters, tortures, migrations, and famines-various forms of social calamities. This article discusses whether these poems, which have taken different forms and names such as *sagu, mersiye,* and *ağıt* throughout various periods of Turkish literature, can be analyzed within the framework of trauma narrative theory. Trauma narrative theory is a field introduced to the literature in the 1990s. Initially confined

* Geliş tarihi: 31 Aralık 2024- Kabul tarihi: 28 Ekim 2025
Çetin Yıldırım, Saadet. "Acının Dili: Bir Travma Anlatısı Olarak Ağıtlar", *Millî Folklor* 148 (Kış 2025): 101-113

** TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, saadetcetin45@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4165-1016.

to the medical field, the concept of trauma began to be used to explain the psychological disorders observed in soldiers after the World Wars, subsequently becoming a subject of study within the discipline of psychology. Particularly through studies conducted after the Vietnam War, it was introduced into the literature as a diagnosis under the name Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). After the 1990s, its scope expanded further and started being evaluated within the domain of literary studies. In this area, referred to as trauma narrative, the reflections of a traumatic event's effects on individuals and societies in literature are examined. The initial studies in this field focused on whether trauma victims could articulate their experiences, the difficulties they encountered while narrating their trauma, and the significance of expressing such experiences. Building on this foundation, trauma narrative theorists explore the possibilities offered by literary language in enabling victims to convey their trauma to others. According to these theorists, literary language, with its polysemous and metaphorical nature, provides trauma victims with a flexible space that cannot be offered by the structured language of quantitative data or history books. Moreover, it is noted that transforming trauma into narrative has a therapeutic effect for both the victims and the witnesses of the event. The article also emphasizes the critical role of trauma narratives in the formation of collective memory and in transmitting these painful experiences to future generations. In the subsequent sections, the article examines the relationship between the issues discussed within the framework of trauma narrative theory and elegiac poems (*ağıtlar*) in Turkish literature. For this purpose, various studies on elegiac poems (*ağıtlar*) in Turkish literature have been utilized, providing examples of poems addressing both individual and collective losses. The evaluation revealed that elegiac poems are among the most effective genres for articulating traumatic experiences. In this sense, both in terms of their content and the issues emphasized by trauma theorists, elegiac poems are seen as highly suitable for analysis within the framework of trauma narrative theory. Their ability to facilitate the expression of trauma through literary language, offer healing opportunities for victims, bear witness to trauma and render it visible, contribute to the formation of collective memory, and enable the transmission of narratives to future generations underscores their relevance for such an evaluation.

Keywords
Trauma narrative, elegy (ağıt, mersiye), collective memory, mourning.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca ölüm, kayıp, felaket gibi bireysel ve toplumsal yasların dile getirilmesinde etkili bir edebî tür olan ağıtlara Arap, Yahudi, Slav ve Afrika gibi birbirinden çok farklı toplum ve kültürde rastlanmaktadır. Türk edebiyatının da önemli bir bölümünü oluşturan bu şiirler, İslamiyet öncesi Türk edebiyatında sagu, halk edebiyatında ağıt, klasik divan edebiyatında mersiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağıtlar hece vezniyle ve mani, türkü, destan, koşma nazım şekilleriyle söylenirken, mersiyeler aruz vezni ve divan şiiri nazım şekilleriyle yazılır. Ayrıca ağıtların genellikle söyleyeni bilinmezken mersiyelerin kim tarafından yazıldığı bellidir (URL-5: 472). Bu şekilsel farklılıklara rağmen konu ortaklıkları ve ortaya çıkış motivasyonlarının aynı olması, birlikte ele alınmalarını gerektirmektedir.

Ani ölüm, göç, savaş, doğal afet, hastalık, kaza, kayıp gibi konular üzerine söylenen ağıtlar, bireysel ve toplumsal travmaların edebiyata yansıdığı etkili bir tür olarak dikkat çekmekte ve travma anlatısı teorisi üzerinden okunmaya elverişli bir alan oluşturmaktadır. Travma anlatısı teorisi 1990'lı yıllardan itibaren literatürde yer bulan bir kavramdır. Temelde kişilerin ve toplumların başından geçen travmatik olayların edebiyat aracılığıyla dile getirilme süreçlerini araştırır. 20. yüzyılın başındaki psikoloji çalışmalarına dayanan travma teorisinde, acının dile getirilişinde edebiyatın rolüne dikkat çekilerek travma anlatısı (trauma narrative) kavramı ortaya atılmıştır. Bu makalede, Türk edebiyatındaki ağıt türünün, travma anlatısı teorisinden hareketle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla travma anlatısı teorisinin genel hatları, tartışma alanları ve odaklandığı önemli noktalar ile Türk edebiyatındaki ağıtların içerik ve işlevi incelenecektir. Böylelikle ağıt türü ve travma anlatısının temas noktaları, benzerlikleri ve acının dile getirilişindeki işlevleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ulaşılacak sonuçların hem ağıtlar vasıtasıyla edebiyat eleştirisine hem de travma anlatısı teorisine katkı sunması beklenmektedir.

1. Travma Anlatısı Teorisi

Başlangıçta yalnızca fiziksel yaralanmaları karşılayacak şekilde kullanılan travma kavramı, 20. yüzyıldan itibaren psikolojinin araştırma konularından biri hâline gelmiştir. Fransız nörolog Jean-Martin Charcot ve Pierre Janet'nin histeri üzerine yaptığı çalışmalar, Sigmund Freud'un, *Histeri Üzerine Çalışmalar* (1895, Joseph Breuer'le birlikte) ve *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920) adlı eserleri alanın öncü çalışmalarını oluşturmuştur. Travma teorisinin tıptan ayrı bir sahada ortaya çıkmasında psikoloji alanında yapılan bu histeri çalışmalarının yanı sıra, yaşanan Dünya savaşlarının da etkili olduğu görülür.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Charles Myers'in ortaya attığı "shell shock (bomba şoku)" kavramı, travma teorisinin temel yapı taşlarındandır. Buna göre savaştan dönen askerlerde fark edilen ani tepkiler, rüyalar ve halüsinasyonlar gibi psikolojik rahatsızlıkların sebebi, savaştaki bomba ve silah sesleridir. Shell shock kavramı, askerlerin savaşta karşı karşıya kaldıkları ani patlama sesleri ve gördükleri ölümlerin, savaş sonrasında döndükleri güvenli alanlarında istemsiz olarak ortaya çıkardığı travmatik tepkileri karşılar. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hem askerlerin hem de Nazi toplama kamplarında kalmış olan esirlerin deneyimlerini anlatmaya başlamaları ise travma çalışmalarının daha vaka odaklı bir aşamaya girmesine imkân tanımıştır. Bu bakımdan Yale Üniversitesi'nde başlayan holokost çalışmalarının travma literatürünün önemli bir parçası hâline geldiği görülür. Vietnam Savaşına katılan askerlerde ortaya çıkan psikolojik etkiler sonrasında ise Amerikan Psikiyatri Derneği, ilgili semptomları, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) tanısı altında birleştirmiş ve travmanın psikiyatri literatürüne girmesini sağlamıştır.

Travma kavramının tıp ve psikolojiden sonra sanatın ve edebiyatın çalışma alanı hâline gelmesi ise 1990'lı yıllarda olmuştur. Travma anlatısı olarak karşılanan alanın öncü teorisyeni *Trauma: Explorations in Memory* (1995) ve *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* (1996) adlı eserleriyle bilinen Cathy Caruth'tur. Yine Shoshana Felman ve Dori Laub'un birlikte yayımladığı *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History* (1992) ve Dominick LaCapra'nın *Writing History, Writing Trauma* (2001) adlı çalışmaları travma anlatısı teorisinin temelini oluşturmaktadır.

Travma teorisinin birinci kuşağını oluşturan bu isimlerin ardından çoğulcu bir yaklaşım sunan ikinci kuşak travma teorisyenlerinin çalışmaları alana yeni bakış açıları kazandırır. Yirmi birinci yüzyıl başındaki klinik çalışmaların etkisiyle şekillenen bu yeni kuşakta Ruth Leys, Michelle Balaev, Barry Stampfl, Roger Luckhurst ve Steff Craps gibi isimler bulunmaktadır. Cathy Caruth'un teorisine eleştirel yaklaşan ikinci kuşak teorisyenler, temelde travmanın tek tipleştirilemeyecek kadar çok tanımının, modelinin ve yönünün olduğu fikrinden hareket ederler. Bu noktada özellikle kültürel ve toplumsal farklılıkların travmanın yapısında belirleyici olduğu iddiası önem taşımaktadır (Aygan 2024: 128). İlk kuşak travma teorisini Avrupa merkezli olduğu için eleştiren bu teorisyenler, postkolonyal anlatıların da travma edebiyatı içinde değerlendirilmesinin önünü açmıştır.

1.1. Travmanın Anlatılamazlığında Edebî Dilin İmkânı

Cathy Caruth, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* adlı eserinde travmayı, ani ya da yıkıcı olaylara karşı verilen tepkinin, genellikle gecikmeli ve kontrolsüz bir şekilde tekrar tekrar ortaya çıkmasıyla gerçekleştiği ezici bir deneyim olarak tanımlar. Ona göre ani ve kitlesel ölümle karşılaşan ve bu manzarayı uyuşmuş bir hâlde yaşayan ancak daha sonra bunu tekrarlayan kâbuslarda yeniden yaşayan askerin deneyimi, yüzyılımızda travmanın merkezidir (Caruth 1996: 11). Son yirmi yıl içinde doktorların ve psikiyatristlerin fiziksel ve zihinsel deneyim hakkındaki düşüncelerini yeniden

şekillendirmeye başladığını belirten Caruth, tecavüz, çocuk istismarı, otomobil ve endüstriyel kazalar gibi çok çeşitli diğer deneyimlere verilen tepkilerin de travmaya dâhil olduğunu söylemektedir (1996: 11).

Çalışmalarını Freud'un iddiaları üzerine temellendiren Caruth, travmatik hatıraların, Freud'un da çalışmalarında vurgulandığı gibi kurbanın isteği ve bilinci dışında beklenmedik bir anda gün yüzüne çıkmakta olduğunu söylemektedir (1995: 6). Bu görüşe göre travmatik olay anında kişi, olayı tam olarak anlayamaz ve olayla tam anlamıyla yüzleşemez. Dolayısıyla olay, hafızaya net bir şekilde kaydedilemez. Bu nedenle daha sonra olayla ilgili görülen rüyalar, aslında travmayla yüzleşme ve onu anlamlandırma sürecinin bir parçasıdır. Bu, âdeta kişinin hayatta kalmaya devam edebilmesi için bilincinin zorunlu olarak verdiği bir uğraştır (Caruth 1996: 62). Benzer bir şeyi Geoffrey Hartman da dile getirir. Ona göre travmatik olay, algı ve bilinci atlayarak doğrudan psişeye düşer ve böylece olay deneyimlenmekten ziyade kaydedilir (URL-2: 537).

Travma anlatısı teorisinin temel meselelerini ortaya koymuş olan ilk kuşak teorisyenleri, travmanın olay anında tam olarak idrak edilmemesi dolayısıyla "anlatılamaz" olduğunu savunmuştur. Buna göre kurbanın olayı gerçekleşme anında tam olarak anlamlandıramaması, sonrasında da bununla yüzleşemeyerek bilişsel olarak bir yere konumlandıramaması (Caruth 1996: 4), travmayı anlatılamaz kılar. Olay, yaşandığı anda zihinde tam anlamıyla işlenmediği için, travmanın kelimelere dökülerek başka birine anlatılması da mümkün görünmemektedir.

Judith Herman da *Trauma and Recovery* isimli kitabında travma kurbanının, olayın gerçekleştiği anda güçsüzlükle pasifleştiğini ve bu pasifleşme anında algılarının bozulduğunu, hissizleştiğini ve bir kopukluk yaşadığını söyler. Bu hâl, yazarın "constriction/daralma" kavramıyla karşıladığı bir travma evresidir. Her şey hafızada kayıt altına alınır ama sanki olağan anlamlarından koparılmış gibidir (1997: 58). Bu durum, travmayı dile getirilemez yapan şeydir (1997: 12).

Yine Dori Laub da olayların tam olarak ifade edilemezliğine/anlatılamaz oluşuna vurgu yapar:

> Düşüncede, hafızada ve konuşmada tam olarak yakalanamayan hikâyeyi ifade etmek için asla yeterli kelime ya da doğru kelime yoktur, asla yeterli zaman ya da doğru zaman yoktur ve asla yeterli dinleme ya da doğru dinleme yoktur. Dolayısıyla baskı aralıksız devam eder ve eğer kelimeler güvenilir ya da yeterli değilse, seçilen hayat anlatma mücadelesinin devam ettiği bir araç haline gelebilir (1995: 63).

Bu anlatılamama hâli bazen insanları sessizliğe sürükleyebilir. Ne kadar konuşursa konuşsun aslında olayın dehşeti hakkında hiçbir şey anlatamadığını gören kurban ya da tanık, sessiz kalmayı tercih edebilir ama bu da olayın çözülmemesi gibi başka bir problemi gündeme getirecektir. Hikâyenin anlatılmaması onun zulmünü devam ettirir. Hatta daha ileri bir boyutta kurban, yaşananların gerçekliğinden şüphe eder hâle gelebilir (Laub 1995: 64). Yaslarını etkili bir şekilde tutamayan insanların çoğu ağır depresyona girer hatta hastalanıp erkenden ölebilir (Krystal 1995: 97).

Cathy Caruth'un teorisine eleştiriler getiren ikinci kuşak travma teorisyenleri ise travma deneyimlerinin tek şekilde değil, çok çeşitli tepki ve durumla sonuçlanabileceğini iddia ederler. Onlara göre yalnızca travma değil aynı zamanda onun karşısında geliştirilen tepkiler de çok çeşitlidir (Aygan 2024: 128-129). Her ne kadar Caruth, travmatik olayın hafızanın derinliklerinde unutulduğu görüşünde olsa da bazı yeni klinik çalışmalar bunun aksini göstermektedir. Harvard Üniversitesi'nden Richard McNally, 2003 yılında yayımladığı *Remembering Trauma* adlı eserinde mağdurların travmalarından bahsetmemeyi tercih etseler de bahsedemeyeceklerine dair çok az kanıt olduğunu söylemektedir. Aslında

mağdurlar unuttukları için değil anlatmayı tercih etmedikleri için susuyor olabilirler. Bu nedenle ona göre travmatik amnezi bir efsaneden başka bir şey değildir (URL-3: 334).

Bu noktada iki kuşağın da birleştiği görüş; travmanın dile getirilmesinde edebiyatın destekleyici, çözümleyici ve hatta iyileştirici rolüdür. Zira hem travmanın anlatılamaz doğasına işaret eden teorisyenler hem de travmanın ve ona karşı geliştirilen tepkilerin çeşitliliğine vurgu yapan teorisyenlerin ortak olarak işaret ettiği husus, travmanın zulmünden kurtulmak için onu anlatmanın zorunlu olduğudur. Bunun yolu ise anlatıdan yani edebiyattan geçmektedir.

Yale Üniversitesi'nde gerçekleştirilen holokost çalışmaları çerçevesinde yapılan röportajlarda, bir kadının "Hikâyemizi anlatabilmek için Hitler'den sonra bir gün daha yaşayabilmek için hayatta kalmak istedik." cümlesine işaret eden Laub, "hayatta kalanların hikâyelerini anlatabilmeleri için sadece hayatta kalmaları gerekmiyordu; aynı zamanda hayatta kalabilmek için hikâyelerini anlatmak zorundaydılar" (1995: 63) demekte ve travmatik olaya tanıklık edenlerin hayatta kalmak için olanları anlatmaya muhtaç oluşuna dikkat çekmektedir.

Judith Herman da travmatik olay karşısında verilen tepkinin onu bilinçten kovmak olduğunu söyler. Bu nedenle travmanın dile getirilemez yani anlatılamaz olduğunu düşünür. Ancak kurbanın hayatına devam edebilmesi travmasını anlatabilmesine bağlıdır. Yaşanan acı olaylar hatırlanıp anlatılıncaya kadar olayın zulmü devam eder. Sadece travmatik olay anlatıldığında, birileri tarafından dinlendiğinde ve anlaşıldığında kişi(ler) iyileşebilir (1992: 12). Pederson da, kendisi de bir travma mağduru olan Susan Brison'ın *Aftermath* (2002) adlı eserinde, mağdurların travmalarını metinle anlatmalarının iyileştirici bir güce sahip olduğunu vurguladığından bahseder. Travmayı dile getirmek, onu acı veren bilinmezlik alanından çekip çıkarmakta ve rehabilitasyon sürecini hızlandırmaktadır. Ona göre travmatik anıların istemsiz olarak deneyimlenmesinin aksine, anıları başkalarına anlatmak, hayatta kalanların travmanın bıraktığı izler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlar (URL-3: 338-339). Bu görüşe örnek olarak Geoffrey Hartman'ın 1981 yılında Yale Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği Yahudi Soykırımı çalışmaları sonrasında oluşan video arşivi gösterilebilir. Yine Shoshana Felman ve Dori Laub, *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History* (1992) adlı çalışmalarında, soykırım sonrası hayatta kalanların tanıklığına odaklanarak edebiyatın buradaki önemine dikkat çekmişlerdir.

Cathy Caruth'a göre edebiyat, unutulmuş bir yaraya tanıklık eden hikâyelerle doludur (1996: 5). Zira edebiyat, travmanın kendisi gibi bilme ile bilmeme arasında bir yerdedir. Onun sembolik dili, travmanın ipuçlarını içinde barındırabilir. Caruth gibi Geoffrey Hartman da travmanın edebiyat aracılığıyla dile gelebildiğini düşünür. "On Traumatic Knowledge and Literary Studies" adlı makalesinde, deneyimleme ve anlama arasındaki kopukluğun, mecazi dilin ifade ettiği ve araştırdığı şey olduğuna işaret ederek deneyimdeki olumsuz an ile onun anlamlandırılamamış olması arasındaki boşluğu edebiyatın sağladığı mecazi dilin dolduracağını söyler (URL-2: 540).

Travmanın anlatılabilir hâle gelmesinde edebî dilin önemini vurgulayanlar aynı zamanda edebî olmayan dilin bunu başaramayacağını da iddia etmiş olmaktadırlar. Onlara göre tarihsel, nesnel veya arşivsel dil, travmatik deneyimi yakalamakta ve aktarmakta başarısızdır. Caruth'a göre, bu tür "doğrudan" anlatımlar uyuşturucu bir niteliğe sahip olduğu için yetersiz kalmaktadır (Caruth ve Hartman'dan alıntılayan Pederson 2018: 98). Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere edebiyat, travmanın kurbanı sessiz bırakan yapısına meydan okuyarak, onun acısına ses olmakta, anlatılamaz olanı anlatılabilir hâle getirmektedir.

1.2. Kolektif Hafızanın Oluşmasında Travma Anlatısının Rolü

Travma kavramı zihinde ilk olarak bireysel bir izlenim bırakmaktadır. Bununla birlikte bir grubu, sosyal sınıfı, milleti etkileyen travmatik olaylar da göz önünde alındığında travmanın toplumsal bir yönünün de olduğu görülmektedir. Travma teorisi literatürüne büyük katkı yapan holokost çalışmaları da travmanın bu toplumsal yönüne işaret etmektedir. Bu hususta Kai Erikson, topluluğun dokularını, zihin ve beden dokularıyla benzer kabul ederek tıpkı bireyin zihninde ve bedeninde meydana gelen travmatik yaralar gibi topluluğun dokularının da zarar görebileceğini iddia eder. Travmanın toplumu değiştirerek yeni bir ruh hâline büründürebileceğini savunur (Erikson 1995: 185). Dolayısıyla toplumu etkileyen olaylarda yaşanan travmaların sosyal bir boyutu da bulunmaktadır.

Savaş, göç, işgal, sömürgecilik, doğal afet gibi olaylar sırasında yaşanan açlık, yoksulluk, işkence, cinsel taciz, bir yakınını, evini yahut şehrini kaybetme gibi acıları yaşayan insanlar, bu sosyal olaydaki bireysel travmasını tecrübe ettiği gibi aynı zamanda toplumsal olarak da kolektif bir travmanın etkisindedirler. İşgal sırasında yaşanan bir tecavüz vakası, yalnızca kurbanın değil o işgalden etkilenen, olaya tanıklık eden herkesin ortak travması hâline gelir. Doğrudan kurban olmasalar bile tanıklıkları dolayısıyla o travma psikolojisini taşırlar. Çünkü o zaman ve mekânda gerçekleşen vakanın kurbanı olma ihtimalinin korkusunu taşımak, kurban ile aynı konumda olmak travmanın kolektife yayılmasına sebep olur. Yahut deprem, yangın gibi doğal afetlerde az veya çok yara almış kişiler için de aynı durum geçerlidir. Kimi sevdiklerini, evini, sahip olduğu her şeyini kaybederken kimi herhangi bir kaybı olmasa da bütün bunları kaybetme korkusunu yaşamıştır. Öyle ki insanlar afet bölgesinde olmasa ve doğrudan afetten etkilenmese bile olayın psikolojik travmasını yaşayabilmektedir. İkincil travma olarak adlandırılan bu durum, travmanın kolektif yönüne gösterilebilecek en önemli örnektir. Dolayısıyla yaşanan acı verici tecrübeler hem birey için hem de toplum için yaralayıcı ve dönüştürücü olabilmektedir.

Bu hususta travmanın nesiller arası aktarımından da söz etmek gerekir. İster bireysel ister toplumsal olsun yaşanan travmatik deneyim, onu doğrudan tecrübe eden veya olaya tanıklık eden birinci kuşakla sınırlı kalmaz. Her türlü tecrübenin psikolojik, duygusal, epigenetik, kültürel ve sosyal olarak sonraki nesillere aktarıldığı bilinmektedir. Bu konu üzerine yapılan çalışmalar yine edebiyatın rolünü vurgulamaktadır. Travmanın anlatımı yalnızca travmayı anlaşılabilir/anlatılabilir dolayısıyla ulaşılabilir hâle getirmekle kalmaz, aynı zamanda onu nesilden nesile aktaran bir koruyucu da olabilir. Gabriele Schwab, *Haunting Legacies: Violent Histories And Transgenerational Trauma* adlı eserinde nesiller arası aktarılan travmaya işaret eder. Ona göre "travmatik tarihin edebî yazıları, travmatik etkilerin izini sürerek ve bunların zihne, bedene ve dile kazınmasını" sağlarlar (2010: 52). Bu bakımdan travmatik tecrübeyi konu alan şiir, destan, roman ve hatıralar, travmanın, olaydan doğrudan etkilenmemiş sonraki nesiller tarafından öğrenilip anlaşılmasında son derece etkilidir. Dolayısıyla travmanın edebî anlatısı, yaşanan travmatik tecrübeyi anlatılabilir kıldığı ve bu sayede mağdurun acısını anlamlandırarak iyileşmesini sağladığı gibi aynı zamanda bir kolektif hafıza oluşmasında ve bunun gelecek nesillere aktarılmasında da önemli bir rol üstlenir. Bu noktada Türk edebiyatında acıların en yoğun şekilde dile getirildiği tür olan ağıtların da benzer imkânları taşıdığı düşünülmektedir.

2. Acının Dile Gelişi: Ağıtlar

Ağıtlar, ölüm, sarsıcı bir olay ve kayıp gibi durumlarda yaşanan acıları dile getiren şiirlerdir. Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* adlı eserinde ağıtı; "İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerin feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle

ifade eden türküler" olarak tanımlar (1986: 290). Sümerlerde, Çin'de, Antik Yunan'da ve Yahudilerde ölenin ardından cenaze merasiminde üzüntüyü dile getiren kısa şiirlerin ağlamalar ve haykırmalar şeklinde söylendiği bilinmektedir. Türklerde de yuğ adı verilen cenaze törenlerinde, ölen kişi için ağlayarak, yüz ve saç yolarak, elbise yırtarak, ağıt yakarak (sagu) yas tutulduğu (URL-6: 470); Orhun Kitabeleri'nde bu yuğ törenlerinden bahsedildiği bilinmektedir. *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te yer alan Alp Er Tunga sagusu, bu tarz şiirlerin Türk edebiyatındaki ilk örneği olarak kabul edilir (URL-5: 472). Cenaze törenlerinde yakılan ağıtlarda, ölenin kişiliği, iyiliği, hayatı boyunca yaptığı güzel işler sıralanır; onun kaybından dolayı duyulan acı, ardında bıraktığı sevdiklerinin durumu feryatlarla dile getirilir.

Temel olarak ölüm konusu üzerine şekillenmiş olmakla birlikte ölüm dışı konularda da ağıtların söylendiği bilinmektedir. Kaybedilen bir savaş, toprak-vatan kaybı, göç, doğal afet, katliam, işgal hatta gelin etme ve askere gönderme, hastalık, kaza, kayıp, hayvanların ölümü, gurbet vb. ağıtların konusu olabilir. Ölüm, birini kaybetmenin en son noktası olmakla birlikte askere gönderme, gelin etme, savaşa gönderme ve göç hadisesi de özellikle eski toplumlar için bir nevi kayıptır. Evlenerek baba ocağından ayrılan kızın ulaşımın ve iletişimin bugünkü kadar gelişmiş olmadığı zamanlarda ve ataerkil toplumlarda kayıp gibi görülmesi kına ve gelin ağıtlarını ortaya çıkarmıştır. Yine savaşların ne zaman çıkacağı belli olmaması ve uzun yıllar süren askerlikler dolayısıyla askere göndermenin de bir kayıp ihtimalini her zaman hatırda getirmesi de asker ağıtlarının yakılmasını anlamlı kılmaktadır. Savaşlar ve göçler sırasında insanların hayatlarını yitirmesi, evlerinden, topraklarından ve mallarından olması da doğrudan kayıpla ilişkilidir. Dolayısıyla ilk anda bir ölüm olmasa bile ölüme davetiye çıkaracak durumlara girilmesi halinde de ağıt yakılması, bu belirsiz hâlden duyulan üzüntünün dışavurumudur. Bu konuda Pertev Naili Boratav,

> …bu tür, bu belirli tören içinde yer alan türkülerle sınırlanmaz. Biraz önce sözünü ettiğim "gelin ağıtları"ndan başka, örneğin tabiât afetleri, yenilgi ile sonuçlanan büyük savaşların bıraktığı acılar, toplumca ya da birey olarak katlanılan yangın, kıtlık, hastalık kırgını, ayaklanmaların ezilmesi, ünlü kişilerin ölümü, vb. gibi acıklı durumlar, anıları derin izler bırakan ve ağıtların doğmasına meydan veren olaylardır (1997: 14-15)

demektedir. Yine bir başka yazısında isimleri belli kişilere adananların yanında, toplumsal çapta büyük felâketlerin ve adları bilinmeyen mağdurların yasını dile getiren ağıtların da olduğunu söylemekte; Yemen, Sarıkamış, Çanakkale türkülerini örnek göstermektedir (Boratav 1997: 45). Ağıtların tasnifinin yapıldığı çalışmalarda da bu durum göze çarpmaktadır. Yapılarına, konularına ve bazen söylendiği yere göre sınıflandırılan ağıtların çok farklı konularda yakıldığı görülmektedir (Kaya 1999: 261-263). Ağıtlar üzerine yapılmış olan birçok çalışmada bu durum tekrar edilir ve toplumsal felaketler sonucu yitirilen her türlü şey için ağıt yakıldığı vurgulanır (Duymaz 1990: 40; Kuzay Demir 2015: 198). Hunların, M.Ö. 119 yılında Ordos'un kuzeyindeki toprakları Çinlilere kaybetmeleri üzerine söyledikleri ağıt, bunun ilk örneklerinden olarak gösterilebilir (Atsız 1992: 88-89):

> Yen-çi şan dağını kaybettik.
> Kadınlarımızın güzelliğini elimizden aldılar.
> Si-lan-şan yaylalarını kaybettik,
> Hayvanlarımızı çoğaltacak vesaiti elimizden aldılar.

Burada kaybedilen yalnızca toprak değildir, kadınların güzelliği, yaylalar, yaşamlarını devam ettirmek için gerekli hayvanlarını çoğaltacak her şey de o toprakla birlikte kaybedilmiştir. Dolayısıyla kaybedilen toprak hem üzerindeki insanların sahip oldukları

ve sahip olmayı hayal ettiği diğer her şeyi de kapsamaktadır. Kaybedilen yine bir hayattır. Bir kişinin değil bir toplumun hayatıdır. Bu tür toprak kayıplarına dair olan şiirler tarih boyunca yazılmaya devam etmiştir. Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye* adlı çalışmasında bahsettiği "şehir mersiyeleri" de bunun bir örneğidir. Toplum için siyasi ve kültürel önemi olan ama bir şekilde elden çıkan şehirler için söylenen/yazılan şiirleri karşılamak için kullandığı bu kavram (1994: 134), ilk olarak 1980 yılında "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri" adlı makalesinde Vanço Boşkov tarafından kullanılmıştır. Ancak İsen, şehir mersiyelerinin klasik mersiye ölçülerine göre yazılmadığını belirtmektedir (1994: 136). Bu hususta Süleyman Şenel'in ağıt ve mersiye arasındaki farklarda, mersiyelerin yalnızca ölen birinin ölümü üzerine yazılarken ağıtların ölüm dışındaki çeşitli konularda yazılabilmesine işaret ettiğini hatırlamak faydalı olacaktır. Mustafa İsen'in de ifade ettiği üzere, her ne kadar Boşkov tarafından mersiye olarak isimlendirilmiş olsalar da örneklere bakıldığında bunların tamamının ağıt formunda olduğu görülür:

Yesir verdik Beligradın kaleyi
Göz yaşınan doldurdular Tunayı
Ağlar uşaklar da bulamaz anayı
Aman imdad der de ağlar Beligrad (Boşkov 1980: 134)

Belgrad şehrinin kaybedilmesinden duyulan acı, insandan doğaya aktarma yoluyla Belgrad ve Tuna'ya yansıtılmıştır. Öyle ki Türkler'in elinden çıkan Belgrad, çocukların annesinden ayrı kalıp ağlaması gibi çaresizce ağlamakta ve bu gözyaşları Tuna'yı doldurmaktadır. Belgrad'ın içinden coşkunca akıp geçen Tuna'nın suları aslında Belgrad'ın gözyaşlarıdır.

Yine:

Nemçe kafir asker ile yürüyüp
Geldi yaktı güzel şehr-i Sarayı
Koyun gibi insanını sürüyüp
Geldi yaktı güzel şehr-i Sarayı

Güneş yüzü görmeyenler görünmüş
Yalın ayak baş açuban sürünmüş
Niceleri devletinden düşürmüş
Geldi yaktı güzel şehr-i Sarayı (Boşkov 1980: 135)

Saraybosna ve Belgrad şehirlerinin elden çıkması üzerine söylenmiş olan bu ağıtlar, kayıptan dolayı yaşanan acının büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Vatan bildiği toprakların başka milletler tarafından işgal edilmesi, yakılması, yağmalanması feryatlarla karşılanacak travmatik bir durumdur. Bu acılar ağıtlar vasıtasıyla dile getirilmiştir. Benzer örnekler çoğaltılabilir. Ancak hepsinde ortak olan kaybın insanda bıraktığı travmatik hâldir. Ağıtlar da bu tür kayıplar dolayısıyla yaşanan acı deneyimin dile getirildiği edebî formlardır.

3. Travma Anlatısı Olarak Ağıtlar

Ani bir ölüm, savaş, göç, kıtlık, doğal afet gibi olaylar sırasında yaşanan travmatik kayıpların (bir insanın yahut bir yerin) acısının anlatısı olması bakımından ağıtlar, Türk edebiyatında travma anlatısı ile ilk ilişkilendirilmesi gereken türler olarak karşımıza çıkmaktadır. Acı içeren her konuda yazılabilmesi, bir yasın, üzüntünün dışa vurumu olması ve bunun çoğunlukla plansız yapılıyor oluşu ağıtları, travma anlatısının doğrudan merkezine yerleştirmektedir. Türk edebiyatındaki ağıtlar, kişisel ve toplumsal travmaların dile getirildiği zengin bir türdür.

Travma anlatısından hareketle ağıtlara bakıldığında ilk değinilecek nokta, travmanın edebiyat yoluyla dile gelebilirliği/anlatılabilirliği meselesidir. Birinci ve ikinci kuşak travma teorisyenleri, görüş farklılıklarına rağmen travmanın, edebî anlatılar yoluyla ifade edilebilir hâle geleceği hususunda fikir birliği etmekteydi. Ağıtlar, bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Sevilen birinin ölümü, önem verilen bir yerin kaybedilmesi yahut herhangi bir başka nedenden çekilen bir ıstırabın ağıtlar yoluyla kolaylıkla dile getirildiği görülmektedir. Travmatik olayın yaşandığı anda idrak edilemediğini savunan teorisyenler travmatik tepkilerin ilerleyen zamanlarda gecikmeli ve kontrolsüz bir şekilde ortaya çıktığını düşünmektedir. Buna karşın sözlü ve yazılı gelenekteki ağıtların bu zorluğu aştığı anlaşılmaktadır. Sevdiği birini kaybeden kişi, yaktığı ağıtla olayın bilinci parçalayıcı üstünlüğünün önüne geçmektedir. Kaybın, acının ve yasın anlatılamazlığını kıran ağıtlar yoluyla kişi kederini o anda idrak edip yaşama imkânı bulmaktadır.

Oğlunu yağmurlu bir günde şimşek çarpması sonucu kaybeden bir annenin ağıdı, buna örnek teşkil etmektedir:

Yağmurlar o günde dağlardan aştı
Gürültüden hep ellerim dolaştı
Baktım minareye yıldırım düştü
Bilmedim nerenden vuruldun Veli'm

Sararmış gül yüzü gözler bakıyor
Ateş almış elbiseni yakıyor
Al kanların hiç durmadan akıyor
Kanlı kefenlere sarıldın Veli'm (Kaya 1999: 282).

Minareye yıldırımın düşme anı ve orada oğlunu gören anne hem olay anını hem de olay sonrasında oğlunun cansız bedenini tasvir ederken aslında travma anını yeniden yaşamakta/kurmakta böylece olayı idrak seviyesine taşımaktadır. Yaktığı ağıt sayesinde anne olay anı ile ilgili donup kalmak ve sessizleşmek yerine, feryadını kelimelere döker, acısı dile gelmiş olur. Olay anını ve oğlunun cansız bedenini gördüğü anı bu ağıtla biliş düzeyinde tekrar tekrar yaşar. Böylece kişinin hayatında yaşadığı travma ile ilgili bir kopukluk, idraksizlik ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek suskunluk hâlinden kurtulmuş olur. Ağıt örnekleri incelendiğinde ölüm anının, işgaller sırasında yapılan zulümlerin, birey ve toplum hafızasında yer etmiş dehşet verici görüntülerin çok açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir.

…
Yağ kazanını kurdular
Çocukları kaynattılar
Gün görmeyen hanımları
Süngü ile oynattılar (Esen 1997: 94)

Özellikle birinci kuşak travma teorisyenlerinin olayın dehşet vericiliği karşısında kurbanın olumsuz tecrübesi ile yüzleşemediğini, bu nedenle anlatılamaz olduğunu vurgulamasına karşın edebiyatı bir çıkış noktası olarak işaret etmelerinin, ağıt bağlamında ne kadar anlamlı olduğu bu örnekte özellikle ortaya çıkmaktadır. Çocukların kazanlarda diri diri kaynatıldığı, kadınların çıplak bırakılarak süngü zoruyla oynatıldığı bir olayın ne kadar kurbanlar ve tanıklar için ne derece travmatik olduğu tartışmasızdır. Gerçekten de idraki zor olan olay ağıt vasıtasıyla anlatılır hâle gelebilmiştir. Bu noktada ağıtların sözlü kültürün ürünü olduğunu da hatırlamak gerekir. Herhangi bir estetik kaygıya kapılmadan, plansız ve doğaçlama olarak üretilen ağıtlar, travmanın kendi yöntemiyle anlatılabilir hâle gelebileceğinin bir kanıtı niteliğindedir. Bu nedenle, ağıtlar, travmanın dil ve temsil sorunları açısından incelenmesi için dikkate değer bir malzeme sunmaktadır.

Travmanın yalnızca anlatıldığında iyileşebileceği ve böylece mağdurun travmasının zulmünden özgürleşebileceği iddiası bakımından da ağıtlar önemli bir örnek teşkil etmektedir. Travma teorisyenlerine göre mağdurlar yaşadıkları olayı anlatmaya başladıklarında, başlarına gelen felaketi anlamlandırabildikleri için zihinsel bir çözülme yaşarlar ve travmanın esaretinden yavaş yavaş kurtulabilirler. Ağıt türü üzerine yapılan çalışmalarda da benzer bir özellikten bahsedilmektedir. Ahmet Z. Özdemir, *Öyküleriyle Ağıtlar* isimli çalışmasında, "Feleğe kahretmiş, küsmüş ve çaresiz kalmış insanların bastırılmış duyguları ağıtlarda dile getirilmiştir" (2002: 3) demekte ve ağıtların bir nevi boşalma ve bunalımdan kurtulma yöntemi olduğunu söylemektedir (2002: 7). S. Veyis Örnek de ağıtın ve yas âdetlerinin acı çekenin acısını hafifleterek yeni duruma alıştırma amacına yönelik olduğunu söylemektedir (1977: 222).

> Hani birisine önemli bir diyeceğimiz olur da onu kimseye bir türlü söyleme fırsatını bulamayız; ya da birisine kızmışız da içimizdekini onun yüzüne bir iyice haykırmak isteriz, sonunda bir fırsatını bulup bunları söylediğimizde nasıl rahatlarsak, işte insan ağıt söylendiğinde de böyle bir rahatlama duymaktadır. Zaten bu andan itibaren ağıtın ağıt özelliği yitmekte ve türkü olmaktadır.
> Dolaştığım yörelerde yün eğrilirken, bulgur çekilirken, kilim dokunurken, oya örülürken ağıt söylendiğini gördüm. Türkü söylenirken insan ne duyuyorsa ağıt söylendiğinde de aynı şeyleri duymaktadır. (Özdemir 2002: 8)

Ağıt yakan kişi, acısını dile getirmekle etrafındaki diğer insanlarla paylaşmış olur ve onların desteğini hisseder. Bu bakımdan ağıtların iyi bir sağaltım yöntemi olduğunu söylemek mümkündür. Bu hususta Tuğçe Erdal'ın ağıtların giden için değil kalan için yakıldığı yönündeki tespiti son derece yerindedir. Erdal'a göre ağıt, kalan ile giden arasında bir köprüdür ve kalanın duyusal, duyuşsal, bilişsel, ruhsal ve fiziksel sağlığını yeniden sağlayarak dünya ile bağ kurmasını sağlar (2025: 199). Geride kalan böylece hayatına devam etme gücü bulabilir.

> Bir kuzucuk taş dibinde meliyor
> Melemesi dağı taşı deliyor
> Komşularım bulamamış geliyor
> Yitirdim yavrumu yol kenarında
>
> Asker değil mektubunu yazdırsam
> Ölüsü yok mezarını kazdırsam
> Dağı taşı dört yanını gezdirsem
> Yitirdim yavrumu yol kenarında. (Kaya 1999: 278)

Evladını kaybolan ve bir daha ondan haber alamayan annenin acısını dile getirdiği bu ağıt, ağıt yakanın hâlini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ölüsü ya da diri ortaya çıkmayan gencin ardında kalan annenin "asker değil mektubunu yazdırsam, ölüsü yok mezarını kazdırsam" sözleri içinde bulunduğu çıkmazı ortaya koymaktadır. Ağıt her ne kadar kayıp genç için yakılmış olsa da aslında merkez geride kalanın acılı hâlidir. Anne üzüntüsünü ağıt yoluyla etrafındakilerle paylaştığında, iyileşmek için de bir adım atmış olmaktadır. Ağıt yakarken ağlayan kişi ve onun ağıtına ağlayan kişiler acıyı da paylaşmakta, bir birlik duygusunun etrafında birleşmektedirler. Ağıt yakan acısına rağmen yalnızlık duygusunu hafifletmektedir.

Travmalar ile ilgili diğer bir husus ise travmatik olayların onların varlığını kabul eden, dinleyen ve inananlarla geçerlilik kazandığıdır. Bu nedenle bir tanığın varlığı travma kurbanları için çok önemli bir meseledir (Aygan 2024: 128). Ağıtlarda da aynı durum göze çarpmaktadır. Bir kişinin vefatı için söylenmiş ağıtlarda ölenin kimliği, kişiliği, iyiliği, hayatı boyunca yaptığı güzel işler sıralanır. Hem yaşamı süresince onu tanımış olanlar hem de cenazesine katılanlar tanık konumuna yükseltilir. Böylece ölen kişi,

arkasında tanıklar bırakmakta ve hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmamaktadır. Yine cenaze törenine katılanlar, ölenin yakınlarının duyduğu acıya, yakılan ağıtlarla tanıklık etmekte böylece acı daha görünür hâle gelmektedir.

Yaşanan trajik olayların bireyin hafızasında olduğu gibi toplum hafızasında da yara açmaktadır. Yalnızca bireysel değil toplumsal kayıpların dile getirildiği türler olması bakımından ağıtların da benzer bir özellik taşıdığından söz etmek gerekmektedir. Bu konuda Tuğçe Erdal da yasın kolektif yönüne vurgu yapmakta, yasın yalnızca bireysel bir tecrübe değil aynı zamanda toplumsal boyutu olan bir pratik olduğunu, yas ritüelleri aracılığıyla toplumların süreci kolektif bir şekilde yaşadığını belirtmektedir (Erdal 2025: 17). İşgal, göç, doğal afet, savaş gibi toplumsal felaketler hakkında yakılan ağıtlar, toplu bir feryadın ifadesidir. Bu toplu feryatlar acının dilden dile, gönülden gönüle yayılarak paylaşılmasını sağlarlar ve toplumsal hafızayı oluştururlar. Bir milletin yaşadığı savaş, işgal veya göç sırasında yaşadığı acılar ağıtlarda kayda geçer. Yahut bir şehrin, bölgenin başına gelen doğal afet sebebiyle yaşanan kayıplar yine ağıtlarda anlatılır. Böylece bütün bu toplumsal ve tarihsel vakalar edebiyat yoluyla kolektif hafızaya daha da işlenmiş olur. Mehmet Söylemez'in; "Göç Türküleri: Yunanistan Mübadilleri Örneği" adlı çalışmasında yer verdiği şiirler de buna bir örnektir. Söylemez, makalesinde Mübadele ile Yunanistan'a göç ettirilen insanların göç sırasında yaşadıkları sorunları türkü formunda dile getirdiklerini, bunların bir kısmının da ağıt olduğunu değerlendirmektedir.

Değirmenin yolun eteği taşı
Günümüz geçirsin garalı gışı
Ne bulgur öğüttüm ne aşı ettim
Aç susuz çöllerde düşün gidelim
Gidelim komşular haydin gidelim

Evlerimiz birer birer sayıldı
Şu senede dirliğimiz bozuldu
…
Her birimiz bir dağın başına çektik
Çocuklarımızla çıktık geldik
Kimi kimsemiz yok
Bir Allahtan başka kimsemiz yok of
Çocuklar anasını yitirdi
Gelinler evlatlarını yitirdi (URL-4: 2559)

Mübadele kararının duyurulması, evlerin sayılıp tespit edilmesi, yarım kalan hayatların ifadesi, yolculuklarda yaşanılmış ölüm ve diğer ziyanların yer aldığı, iradeleri dışında yerleştikleri yerlerdeki bazı sorunlar ve arkalarında bıraktıkları vatanın hasreti gibi yaşadıkları bütün hadiseler ağıtlar söylendikçe hafızalarda canlı kalmaya devam etmektedir.

Ağıtlar aynı zamanda oluşturdukları bu kolektif hafızanın nesilden nesile aktarımında da önemli rol üstlenirler. Savaşın zulmünü, tecavüzleri, kıtlığı, açlığı, toprak kayıplarını, katliamları yaşamayan bir nesil, atalarından dinledikleri ağıtlarla o travmanın acısını paylaşmaya yüzyıllar sonra bile devam edebilir. Bir bakıma travma ağıtlar yoluyla, önce toplumsal hafızaya sonra gelecek nesillere taşınmış olur. Böylece bireylerin ve toplulukların kendilerini yeniden tanımlamaları, kendilerine yeni kimlikler oluşturmaları da mümkün olmaktadır.

Travma anlatısı teorisi ile ağıtların yukarıda sıralanan benzer temas noktalarının yanında ayrıldıkları bir yöne de dikkat çekmek gerekmektedir. Ağıtların, fail ve kurban çatışmasına vurgu yapan travma anlatılarının ötesinde bir mahiyete sahip olduğu görülür.

Travma anlatısı çalışmalarının büyük çoğunluğunda bu çatışmaya odaklanılırken, ağıtlarda her zaman bir fail kurban çatışması üzerinde durulmadığı dikkati çeker. Mağdurun, geride kalanın, kaybı yaşayanın feryadı olmakla birlikte ağıtların, faile odaklanmaktan ziyade yaşanan acının büyüklüğü üzerine eğildiği görülmektedir. Kaybedilen kişi, hayvan veya toprak dolayısıyla duyulan üzüntü, anlatının içinde o kadar yoğun bir yere sahiptir ki faile çok da yer kalmamaktadır. Kaybın sebebi özellikle toplumsal felaketlerde dile getirilmekle birlikte buradan bir çatışmaya gidilmez. Bunun yerine mağdurun acısı, kaybedilenin iyi ve güzel yönleri üzerinde daha çok durulur. Bu bakımdan ağıtların mağdura ve acının doğrudan kendisine odaklandığı ve bunun ağıtların sağaltım gücünü daha da artırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, sözlü ve yazılı edebiyatın önemli bir türünü teşkil eden ağıtların, travma anlatısı teorisi bağlamında anlamlı bir inceleme alanı sunduğu görülmektedir. Bireysel ve toplumsal acıların en yoğun şekilde dile getirildiği tür olması bakımından ağıtlar, travma anlatısı çerçevesinde ele alınmaya doğal bir zemin sunmasının yanı sıra, travma anlatısı teorisyenlerinin odaklandığı pek çok meseleye de yanıt vermektedir.

Ağıtların, travma anlatısı teorisi çerçevesinde incelendiğinde, travmatik olanı anlatma zorluğunu aşan edebî bir dil olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Travmatik olayın ağıtlar vasıtasıyla dile getirilmesiyle, mağdur için iyileşmenin başlamasına imkân tanıdığı ifade edilmiştir. Yine ağıtların hem kaybedilene hem de geride kalanların acısına tanıklık sağlaması dolayısıyla travma anlatısının bu yönüne de örnek teşkil ettiği görülmüştür. Bunun yanı sıra toplumsal hafızayı oluşturma ve sonraki nesillere aktarma noktasında da ağıtların önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bütün bu değerlendirmelerden hareketle, ağıt türünün travma anlatısı bağlamında incelenmeye oldukça uygun bir potansiyele sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Atsız, Hüseyin Nihal. *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Baysan Basım ve Yayın Sanayii A.Ş. 1992.

Aygan, Tuğba. "Konuşul(a)mayanı Anlatmak: Travma Teorisi ve Edebiyat". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 27. (2024): 115-138.

Boratav, Pertev Naili. "Türk Ağıtlarının İşlevleri, Konuları ve Biçimleri". İçinde Esen, Ahmet Şükrü. *Anadolu Ağıtları*. (Yay. Hzl. P. N. Boratav ve R. Dor). İstanbul: İletişim Yayınları.1997. s. 13-25.

Boratav, Pertev Naili. "Anadolu Ağıtlarının Türlü Nakışları ve Yakınışları Üzerine". İçinde Esen, Ahmet Şükrü. *Anadolu Ağıtları*. (Yay. Hzl. P. N Boratav ve R. Dor). İstanbul: İletişim Yayınları. 1997. s. 27-47.

Boşkov, Vanço. "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. 12. (1980): 69-76.

Brison, Susan J. *Aftermath: Violence and the Remaking of a Self.* Princeton: Princeton University Press. 2002.

Caruth, Cathy. "Introduction". *Trauma: Explorations in Memory*. ed. Cathy Caruth. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. 1995. s. 3-12.

Caruth, Cathy. *Unclaimed Experience*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. 1996.

Duymaz, Ali. "Gelibolu Ağıtı". *Milli Folklor*. 8. (1990): 40-42.

Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 1986.

Erdal, Tuğçe. *Yaşamın İki Yüzü: Ağıt ve Ötesi/ Kayıp Sonrası Yaşanan Travmanın İyileşmesinde Ağıt*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık. 2025.

Erikson, Kai. "Notes on Trauma and Community". *Trauma: Explorations in Memory*. ed. Cathy Caruth. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. 1995. s. 183-199.

Esen, Ahmet Şükrü. *Anadolu Ağıtları*. (Yay. Hzl. P. N. Boratav ve R. Dor). İstanbul: İletişim Yayınları. 1997.

Felman Shoshana and Dori Laub. *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York: Routledge.1992.
Herman, Judith Lewis. *Trauma and Recovery*. Philadelphia: Basic Books. 1992.
İsen, Mustafa. *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları. 1994.
Kaya, Doğan. *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları. 1999.
Krystal, Henry. "Trauma and Aging: A Thirty-Year Follow-Up" *Trauma: Explorations in Memory*. ed. Cathy Caruth. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. 1995. s. 75-99.
Kuzay Demir, Gonca. "Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 15/2. (2015): 195-203.
LaCapra, Dominick. *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 2001.
Laub, Dori. "Truth and Testimony: The Process and The Struggle", *Trauma: Explorations in Memory*. ed. Cathy Caruth. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press. 1995. s. 61-75.
Örnek, S. Veyis. *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları. 1977.
Özdemir, Ahmet Z. *Öyküleriyle Ağıtlar*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları. 2002.
Pederson, Joshua. "Trauma and Narrative". *Trauma and Literature*. Ed. J. Roger Kurtz. Cambridge University Press. 2018. 97-109.
Schwab, Gabriele. *Haunting Legacies: Violent Histories And Transgenerational Trauma*. Columbia University Press. 2010.
URL-1: Erdi, İslâm Beytullah. "Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatında Ağıtlar". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 25. (2008): 19-23. Erişim Tarihi: 13.10.2024. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12697/154511
URL-2: Hartman, Geoffrey. "On Traumatic Knowledge and Literary Studies". *New Literary History*. 3. (1995): 537-563. Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023. https://www.jstor.org/stable/20057300.
URL-3: Pederson, Joshua. "Speak, Trauma: Toward a Revised Understanding of Literary Trauma Theory". *Narrative*, 3. (2014): 333-353. Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023. https://www.jstor.org/stable/24615578
URL-4: Söylemez, Mehmet. "Göç Türküleri: Yunanistan Mübadilleri Örneği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 4. (2019): 2545-2563. Erişim Tarihi: 05.08.2024. http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/550100
URL-5: Şenel, Süleyman. "Türk Edebiyatında Ağıt". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: 1. 1988. s. 472-473. Erişim Tarihi: 18.08.2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/agit#2
URL-6: Uludağ, Süleyman. "Ağıt". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: 1. 1988. s. 470-472. Erişim Tarihi: 18.08.2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/agit#1